

Janina Kruszewska, Tadeusz Jackowski

Jednostki gospodarki uspołecznionej w przepisach części ogólnej kodeksu cywilnego

Palestra 8/11(83), 33-43

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANINA KRUSZEWSKA

TADEUSZ JACKOWSKI

Jednostki gospodarki uspołecznionej w przepisach części ogólnej kodeksu cywilnego¹

I

Kodeks cywilny (ustawy z dn. 23 kwietnia 1964 r. — Dz. U. Nr 16, poz. 93 i 94, które wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1965 r.) realizuje zasadę jedności prawa cywilnego², regulując stosunki cywilnoprawne między jednostkami gospodarki uspołecznionej oraz między tymi jednostkami a osobami fizycznymi, a także tego rodzaju stosunki między osobami fizycznymi (art. 1 § 1)³. Mimo jednak tej jedności ustawodawca musiał uwzględnić specyfikę obrotu w ramach sektora uspołecznionego oraz problematykę prawną powstającą na styku tego sektora z osobami fizycznymi i osobami prawnymi gospodarki nie uspołecznionej. Należy przy okazji nadmienić, że w ramach sektora uspołecznionego mieszczą się — w sferze działania kodeksu — również instytucje państwowe oraz organizacje społeczne ludu pracującego, których zadanie nie polega na prowadzeniu działalności gospodarczej (art. 1 § 2).

Przyjęcie wymienionej zasady jedności prawa cywilnego spowodowało, że kodeks zawiera szereg przepisów, które przeznaczone są wyłącznie na potrzeby obrotu uspołecznionego albo które dotyczą wyłącznie bądź wszystkich jednostek gospodarki uspołecznionej, bądź tylko państwowych jednostek organizacyjnych (przedsiębiorstw i instytucji). Przepisy te albo całkowicie normują dane zagadnienie, albo też ograniczają się do wprowadzenia wyjątku — od unormowań generalnie ujętych — dla wszystkich jednostek gospodarki uspołecznionej lub tylko dla państwowych jednostek organizacyjnych.

Jest rzeczą oczywistą, że poza tym do jednostek gospodarki uspołecznionej ma zastosowanie szereg przepisów kodeksu, które przeznaczone są również dla sektora nie uspołecznionego i które z tego względu będą mieć zastosowanie powszechne; zresztą przepisy tego rodzaju przeważają w kodeksie. Należy jednak podkreślić, że przy stosowaniu tych przepisów konieczna będzie stała konfrontacja z ogólnymi zasadami gospodarki planowej, gdyż zasady te decydują o celu, kierunkach i metodach działalności jednostek gospodarki uspołecznionej, a więc również o stosunkach umownych, w jakie te jednostki wchodzi. Konfrontacja ta nie może oczywiście prowadzić do zmiany brzmienia i treści przepisów kodeksowych, ale powinna posłużyć do właściwej wykładni tych przepisów, zgodnej ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem danych stosunków prawnych.

Z drugiej strony kodeks cywilny zawiera szereg przepisów, z których treści wynika w sposób niewątpliwy, że nie mogą one mieć zastosowania do sektora

¹ Artykuł niniejszy jest pierwszym z cyklu, w którym omówione zostaną przepisy kodeksu cywilnego dotyczące podmiotów gospodarki uspołecznionej.

² J. Wasilkowski: Uchwalenie kodeksu cywilnego. „Nowe Prawo” z 1964 r. nr 6, s. 570.

³ Artykuły bez bliższego określenia oznaczają artykuły kodeksu cywilnego.

uspołecznionego. Niekiedy zaś kodeks wyraźnie wyłącza stosowanie pewnych unormowań do tego sektora.

Można jednak przypuszczać, że przy stosowaniu przepisów kodeksu mogą powstawać wątpliwości co do dopuszczalności i zakresu działania poszczególnych przepisów w stosunku do jednostek gospodarki uspołecznionej, a zwłaszcza w związku z obowiązującymi te jednostki różnego rodzaju przepisami szczególnymi, zarówno cywilnoprawnymi, jak i administracyjnoprawnymi.

Celem niniejszego opracowania jest wskazanie na przepisy przeznaczone specjalnie dla jednostek gospodarki uspołecznionej oraz omówienie zasad stosowania do tych jednostek przepisów powszechnie obowiązujących. W toku tej analizy podjęte będą próby rozważenia wątpliwości nasuwających się co do zakresu i sposobu stosowania poszczególnych przepisów dotyczących jednostek gospodarki uspołecznionej w związku z ogólnymi zasadami gospodarki planowej i z obowiązującymi te jednostki przepisami szczególnymi, zarówno cywilnoprawnymi, jak i administracyjnoprawnymi. Rozważania te należy — rzecz jasna — traktować jako całkowicie dyskusyjne, gdyż włączenie jednostek gospodarki uspołecznionej do kodeksu cywilnego stanowi *novum*, a szereg unormowań tego kodeksu odbiega od dotychczasowego stanu prawnego. W tych warunkach rzeczą konieczną jest rozwinięcie dyskusji, która zwłaszcza na tle praktyki powinna doprowadzić i doprowadzi do właściwej wykładni przepisów kodeksu.

O ile art. 1, realizując zasadę jedności prawa cywilnego, proklamuje powszechną moc obowiązującą kodeksu w stosunkach cywilnoprawnych, o tyle art. 2 wprowadza poważny wyłom w tej powszechności, gdyż nadaje przepisom kodeksu charakter drugoplanowy, niejako subsydiarny dla takiej sfery stosunków cywilnoprawnych, która w naszej rzeczywistości ma poważny ciężar gatunkowy i szeroki zakres ilościowy. Przepis ten bowiem upoważnia Radę Ministrów oraz naczelne organy administracji państwowej do regulowania stosunków między jednostkami gospodarki uspołecznionej w sposób odmienny od przepisów kodeksu. Z tego względu art. 2 stwarza podstawę do wyłączenia w przyszłości z zakresu działania kodeksu cywilnego tych lub innych dziedzin obrotu uspołecznionego.

Wyłączenie na tej podstawie będzie oczywiście zupełnie wyraźne. Należy przypuszczać, że również ewentualne wyłączenia w trybie ustawodawczym będą tak samo wyraźne, albowiem tradycyjna reguła interpretacyjna, że przepisy szczególne uchylają prawo ogólne w tym samym przedmiocie, jest ostatnio podważana jako zasada bezwzględnie obowiązująca. A. Ohanowicz wypowiada się za ustaleniem wzajemnego stosunku normy ogólnej i szczególnej w drodze wykładni na podstawie celu i funkcji społecznej tych norm.⁴

Jednakże korzystanie ze wspomnianego upoważnienia dla Rady Ministrów nie będzie na razie konieczne, gdyż art. IX przep. wpraw. kodeksu pozostawia w mocy obowiązujące już obecnie a wydane przez te organy przepisy cywilnoprawne w zakresie obrotu między wspomnianymi jednostkami. Kodeks wejdzie więc od razu w życie w sferze stosunków między jednostkami gospodarki uspołecznionej tylko o tyle, o ile brak będzie w pewnym zakresie rzeczowym szczególnych przepisów cywilnoprawnych. Wprawdzie art. IX przep. wpraw. mówi tylko o aktach normatywnych wydanych przez Radę Ministrów oraz przez inne naczelne organy administracji państwowej, ale niewątpliwie pozostaną w mocy również przepisy cywilnoprawne dotyczące obrotu uspołecznionego zawarte w obowiązujących obecnie ustawach i dekreтах, co wynika ze znanej zasady interpretacyjnej, że prze-

⁴ A. O h a n o w i c z: Zbieg norm w polskim prawie cywilnym, PWN, Warszawa 1963 r.

pisy późniejsze ogólne nie uchylają wcześniejszych równorzędnych przepisów szczególnych.

Określenie „akty normatywne”, użyte w art. IX przep. wprov., jest b. szerokie i zostało niewątpliwie zastosowane dla podkreślenia, że nazwa i rodzaj źródła zawierającego odpowiednie przepisy cywilnoprawne są obojętne dla kwestii jego mocy obowiązującej po wejściu w życie kodeksu cywilnego. Pozostaną przeto w mocy przepisy cywilnoprawne zawarte w uchwałach R.M., w zarządzeniach Prezesa R.M. oraz w okólnikach i pismach okólnych Prezesa R.M., a także w zarządzeniach poszczególnych ministrów i równorzędnych im naczelnym organów (Przew. Kom. Planowania przy R.M., przewodniczący komitetów, np. Komitetu Drobnej Wytwórczości, Komitetu Pracy i Płac, prezesów centralnych urzędów), jeżeli wszystkie wymienione wyżej akty zostały ogłoszone w Monitorze Polskim. Powyższe wyliczenie nie wymienia rozporządzeń R.M. i poszczególnych ministrów oraz równorzędnych organów, gdyż rozporządzenia wydawane są na podstawie delegacji ustawowej, wobec czego zachowują one moc na równi z odpowiednimi szczególnymi ustawami i dekretami zgodnie z wyżej wspomnianą zasadą interpretacyjną.

Wątpliwości nasuwać może podkreślone wyżej rozróżnienie między ogłoszonymi a nie ogłoszonymi w Monitorze Polskim aktami normatywnymi. Wydaje się, że samo określenie „akt normatywny” *implicite* zawiera w sobie warunek promulgacji (ogłoszenia) w celu podania do powszechnej wiadomości, a to następuje przez publikację w Monitorze Polskim jako dzienniku urzędowym. Bez dopełnienia tego warunku odpowiedni przepis nie jest normą, może więc być uważany najwyżej za dyrektywę lub wskazówkę interpretacyjną. Oczywiście, mogą w praktyce zachodzić wyjątki od tej reguły, tzn. mogą się zdarzyć wypadki stosowania również nie ogłoszonych okólników i pism okólnych, jednakże nie wydaje się to właściwym.

Zachowają również moc obowiązującą ogólne zasady umów, jak np. o roboty budowlano-montażowe lub o prace projektowe, a także ogólne i branżowe warunki dostaw, gdyż stanowią one załączniki do zarządzeń odpowiednich naczelnym organów administracji państwowej.

Reasumując stwierdzamy, że jeśli poza zakresem wyżej wymienionych aktów normatywnych i załączników do nich pozostaną nie uregulowane pewne zagadnienia cywilnoprawne obrotu uspołecznionego, to wówczas znajdują zastosowanie w pełni odpowiednie przepisy szczególne kodeksu cywilnego.

II

Artykuł 5 stanowi odpowiednik dotychczasowego art. 3 p.o.p.c., ale różni się w sposób istotny od tego przepisu, gdyż wprowadza obok zasad współzycia społecznego jeszcze jedno ograniczenie czynienia użytku ze swego prawa, a mianowicie społeczno-gospodarcze przeznaczenie tego prawa.

Nasuwa się oczywiście pytanie, czy pojęcie zasad współzycia społecznego ma zastosowanie w stosunkach między jednostkami gospodarki uspołecznionej. Zagadnienie to nie zostało dotychczas jako problem zasadniczy rozważone i rozstrzygnięte przez orzecznictwo arbitrażowe, jednakże w niektórych, nielicznych zresztą orzeczeniach spotyka się pojęcie zasad współzycia jako wskazówkę interpretacyjną co do ustalenia zakresu wzajemnych obowiązków uczestników obrotu uspołecznionego. Mimo to wydaje się, że pod rządem kodeksu cywilnego właściwa odpowiedź na postawione wyżej pytanie może być tylko negatywna. Przez zasady bowiem współzycia społecznego orzecznictwo sądowe rozumie opinię społeczeństwa, opinię mas pracujących, opartą na ich świadomości moralnej, na postula-

tach moralności socjalistycznej.⁵ Określenia te wskazują więc zupełnie wyraźnie na nieaktualność omawianego pojęcia dla uczestników obrotu uspołecznionego.

Dalszym uzasadnieniem tego poglądu jest wprowadzenie do art. 5 pojęcia społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa, które to pojęcie niewątpliwie ma pełne zastosowanie do praw przysługujących uczestnikom obrotu uspołecznionego w ich wzajemnych stosunkach. Orzecznictwo arbitrażowe stale i konsekwentnie rozważa rozstrzygane zagadnienia sporne właśnie pod kątem widzenia celu gospodarczego wchodzących w grę przepisów oraz interesu ogólnospołecznego.

Wreszcie za trafnością omawianego poglądu przemawia zamieszczenie w kodeksie cywilnym przepisu art. 386, który nakazuje jednostkom gospodarki uspołecznionej współdziałać ze sobą przy zawieraniu i wykonywaniu umów ze względu na ich obowiązki planowe, ekonomiczność produkcji i obrotu oraz zabezpieczenie gospodarki narodowej przed stratami. Ten obowiązek współdziałania stanowi pewnego rodzaju odpowiednik zasad współżycia społecznego między obywatelami.

Natomiast zasady te mają całkowite zastosowanie i doniosłe znaczenie w stosunkach między obywatelami z jednej strony a jednostkami gospodarki uspołecznionej z drugiej — dla zapewnienia „właściwego kojarzenia interesu jednostki z interesem społeczeństwa.”⁶ Moralność socjalistyczna obejmuje niewątpliwie właściwy stosunek obywatela do interesu ogólnospołecznego reprezentowanego przez Państwo Ludowe. Oczywiście również i drugie kryterium dopuszczalności korzystania z prawa wprowadzone do art. 5, a mianowicie społeczno-gospodarcze przeznaczenie tego prawa, będzie mieć w całej rozciągłości zastosowanie w stosunkach między osobami prywatnymi a jednostkami gospodarki uspołecznionej. Wymaga tego przyjęta przez kodeks zasada jednności prawa cywilnego oraz posiłkowa rola sektora prywatnego w całości gospodarki planowej.

III

Art. 33 § 1⁶ wylicza w sześciu punktach rodzaje osób prawnych w obrębie sektora uspołecznionego, jednakże rodzaje te traktuje niejednolicie. Jednostki wymienione w pkt 1, 2, 4 i 5 zostały uznane za osoby prawne już z samego prawa na mocy tego przepisu, przy czym podkreślić należy ostateczne wyjaśnienie w ten sposób osobowości prawnej kółek rolniczych. Natomiast jednostki gospodarki uspołecznionej należące do rodzajów wymienionych w pkt 3 i 6 nie mają przymiotu osobowości prawnej z mocy omawianego przepisu, natomiast mogą uzyskać ten przymiot tylko na podstawie przepisów szczególnych. Przepisami takimi mogą być ustawy i dekrety oraz rozporządzenia wydane na podstawie delegacji ustawowej (oczywiście te szczególne przepisy mogą pochodzić tak z okresu przed wejściem w życie kodeksu cywilnego, jak i po jego wejściu). Jednakże samo

⁵ A. Meszorer: O zasadach współżycia społecznego, „Nowe Prawo” z 1964 r., s. 9 i nast.

⁶ „Art. 33. § 1. Osobami prawnymi są następujące jednostki gospodarki uspołecznionej.

- 1) Skarb Państwa,
- 2) przedsiębiorstwa państwowe i ich zjednoczenia oraz banki państwowe,
- 3) inne państwowe jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną,
- 4) spółdzielnie i ich związki,
- 5) kółka rolnicze i ich związki,
- 6) inne organizacje społeczne ludu pracującego, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną.

§ 2. Jednostki organizacyjne nie będące jednostkami gospodarki uspołecznionej są osobami prawnymi, jeżeli przepisy szczególne przyznają im osobowość prawną.”

uzyskanie osobowości prawnej przez daną jednostkę należącą do jednego z rodzajów omówionych wyżej osób prawnych (pkt 1—6) następuje dopiero z chwilą w p i s u (art. 37) do właściwego rejestru.⁷

Organizacja społeczna, która nabyła osobowość prawną przez wpis do rejestru stowarzyszeń, może uzyskać zezwolenie Ministra Finansów na prowadzenie działalności gospodarczej.⁸

Działalność ta może być rozwijana zarówno w dziedzinie usług, jak i produkcji oraz obrotu towarowego, przy czym możliwe są różne formy organizacyjne tej działalności. Zasadniczą i najczęściej spotykaną formą jest powołanie w tym celu wyodrębnionej finansowo komórki organizacyjnej, co jednak nie zwalnia danej organizacji od odpowiedzialności za zobowiązania powstałe z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej całym swoim majątkiem, nie wyłączając wpływów z dotacji budżetowych. Komórki te uchwała nr 158 Rady Ministrów z dn. 16.V. 1960 r. (nie opublikowana) nazywa „przedsiębiorstwami”, a w praktyce bywają też one nazywane „zakładami” lub „centralami” z dołączeniem określenia zakresu działalności. Organizacje społeczne mające zezwolenie Ministra Finansów na prowadzenie działalności gospodarczej obowiązane są z reguły (poza nielicznymi, ściśle określonymi wyjątkami) zarejestrować się z tego tytułu w specjalnym rejestrze prowadzonym przez Min. Finansów.⁹

Szczególnością wartości dla praktyki ma wprowadzenie do kodeksu cywilnego przepisu art. 34, w którym kodeks cywilny recypuje stosowaną dotychczas zasadę, że Skarb Państwa jest biernie legitymowany we wszystkich tych wypadkach, gdy roszczenie nie wiąże się z określoną częścią mienia ogólnonarodowego będącą pod zarządem innych określonych państwowych osób prawnych. Skarb Państwa jako strona w procesie reprezentowany jest przez organy władzy terenowej, zwykle — na szczeblu wojewódzkim — przez prezydium rad narodowych wojewódzkich i miast wydzielonych z województw. Funkcje te w prezydiach rad narodowych należą do wydziałów finansowych, w których zatrudnieni są radcowie do spraw zastępstwa sądowego.

Art. 35 odsyła do szeregu przepisów szczególnych, gdy chodzi o powstanie, ustrój i ustanie osób prawnych. Przepisów takich nie ma oczywiście w stosunku do Skarbu Państwa jako osoby prawnej, gdyż jest to pojęcie umowne, określające państwo jako podmiot stosunków cywilnoprawnych. W stosunku zaś do przedsiębiorstw państwowych i ich zjednoczeń przepisy takie zawarte są w dekreście o przedsiębiorstwach państwowych¹⁰, a jeśli chodzi o banki państwowe — w ustawie o prawie bankowym.¹¹

⁷ Są to następujące rejestry: a) rejestry przedsiębiorstw państwowych prowadzone przez Min. Finansów oraz wydziały finansowe prezydiów rad narodowych wojewódzkich i miast wydzielonych z województw — rozp. R.M. z dn. 10.I.1952 r. (Dz. U. Nr 3, poz. 22); b) rejestry spółdzielni prowadzone przez sądy powiatowe — art. 5—8 ustawy z dn. 17.II.1961 r. o spółdzielniach i ich związkach (Dz. U. Nr 12, poz. 61); c) rejestry stowarzyszeń prowadzone przez urzędy spraw wewnętrznych prezydiów rad narodowych wojewódzkich oraz miast wydzielonych z województw — art. 21—22 prawa o stowarzyszeniach — rozp. z dn. 27.X. 1932 r. (Dz. U. Nr 94, poz. 808 z późn. zmianami) oraz rozp. Min. Spraw Wewn. z dn. 10.XII. 1932 r. (Dz. U. Nr 16, poz. 963 z późn. zmianami).

⁸ Uchwała nr 46 Rady Ministrów z dn. 17.XI.1958 r. w sprawie działalności gospodarczej organizacji społecznych (nie opublikowana): por. J. Kruszevska T. Jackowski: Dostawy, roboty i usługi, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1964, s. 94—98. Uchwała ta nie ma zastosowania do kółek rolniczych, które mogą prowadzić działalność gospodarczą bez zezwolenia Ministra Finansów (por. jak wyżej, s. 19).

⁹ Uchwała nr 508 Rady Ministrów z dn. 25.XI.1961 r. (M.P. Nr 91, poz. 384).

¹⁰ Tekst jednol.: Dz. U. z 1960 r. Nr 18, poz. 111.

¹¹ Dz. U. z 1960 r. Nr 20, poz. 121.

Powstanie, ustrój i ustanie spółdzielni oraz ich związków unormowane są w ustawie o spółdzielniach. Natomiast brak dotychczas przepisów szczególnych, które by normowały te same zagadnienia w stosunku do kółek rolniczych. Istnieją jedynie statuty kółek rolniczych oparte na statucie wzorcowym, w świetle których kółko rolnicze odpowiada pojęciu stowarzyszenia w rozumieniu art. 1 prawa o stowarzyszeniach. Na tej podstawie wytworzyła się praktyka wpisywania omawianych kółek do rejestru stowarzyszeń, przez co nabywają one osobowość prawną. Również związki kółek rolniczych działają na podstawie statutów i zrzeszone są w Centralnym Związku Kółek Rolniczych. Ponadto kółka rolnicze dla realizacji określonych zadań gospodarczych tworzą spółdzielnie międzykółkowe, które też należą do związków kółek rolniczych, chociaż powstają one i działają na podstawie przepisów ustawy o spółdzielniach. Na mocy decyzji Naczelnej Rady Spółdzielczej z dn. 13.XII.1961 r. oraz uchwały Prezydium Centralnego Związku Kółek Rolniczych z dn. 27.II.1962 r. wojewódzkie związki kółek rolniczych uzyskały charakter związków spółdzielczych w stosunku do spółdzielni międzykółkowych.¹²

Niezmiernie interesujący jest przepis art. 36, który określa zdolność prawną osoby prawnej w sposób zasadniczo odmienny od stosowanego na ogół dotychczas w ustawodawstwach cywilnych. W szczególności z art. 35 i 36 p.o.p.c. wynika, że zdolność prawną osoby prawnej określa się wyłącznie na podstawie kryteriów formalnych: odpowiedniej ustawy lub opartych na niej przepisów. Art. 36 kodeksu cywilnego stosuje wprawdzie to samo kryterium formalne, lecz w formie negatywnej, a ponadto wprowadza kryterium materialne, również w formie negatywnej, tj. przez wyłączenie z zakresu zdolności prawnej tych praw i obowiązków, które nie są związane z zakresem zadań danej osoby prawnej, chociażby nie zostały one wyraźnie wyłączone przez przepis ustawowy lub statutowy.

Ujęcie takie jest niewątpliwie konsekwencją zasady gospodarki planowej, w której każda jednostka organizacyjna w sektorze uspołecznionym ma ściśle określone cele i zadania, a jednostki gospodarki nie uspołecznionej dopuszczane są do działania tylko w ściśle wyznaczonym dla nich marginesowym zakresie. Jednakże zasada ta ulega ograniczeniu ze względu na pewność i bezpieczeństwo obrotu. Z tego względu art. 36 stanowi, że przewidziane w nim ograniczenie zdolności prawnej osób prawnych nie wpływa na ważność czynności prawnej poza jednym wyjątkiem, mianowicie wtedy, gdy druga strona wiedziała, że jej kontrahent, będący osobą prawną, wykracza poza zakres swojej zdolności prawnej.

Warto nadmienić, że ostateczny projekt Komisji Kodyfikacyjnej zawierał jeszcze jeden wyjątek: gdy druga strona „z łatwością mogła się dowiedzieć”, że jej kontrahent (osoba prawna) wykracza poza zakres swojej zdolności prawnej. Rada Ministrów przed skierowaniem projektu na drogę ustawodawczą przytoczone wyżej słowa skreśliła.¹³

Stanowi to zatem wyraźną ściśniającą wskazówkę interpretacyjną. Ale pozostaje mimo to otwarta kwestia, jak traktować wypadki, kiedy ta druga strona powinna była wiedzieć, jaki jest zakres praw i obowiązków osoby prawnej, z którą zawiera umowę. Wydaje się, że praktyka opowie się raczej za traktowaniem takich wypadków na równi z wypadkami, w których druga strona wiedziała, iż osoba prawna przekracza zakres swojej zdolności prawnej.

Innego przekroczenia dotyczy art. 39 § 1, a mianowicie przekroczenia zakresu

¹² S. Ritterman: Kółka rolnicze, zeszyt VIII Kursu ustawodawstwa gospodarczego, 1962/63.

¹³ Zmiany w projekcie kodeksu cywilnego, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” z 1963 r. nr 4, s. 112.

swego umocowania przez osobę występującą jako organ osoby prawnej. Osoba prawna nie odpowiada, rzecz jasna, za zobowiązania, które nie mieściły się w granicach umocowania osoby fizycznej działającej w charakterze jej organu. Natomiast osoba fizyczna, która w charakterze tego organu zaciągnęła zobowiązania przekraczające zakres jej umocowania, powinna zwrócić kontrahentowi to, co w związku z tym otrzymała, oraz pokryć mu szkody poniesione wskutek zawarcia umowy, jeśli nie wiedział on o braku umocowania.

Tenże art. 39 przewiduje jeszcze dwa inne wypadki, które stanowić będą z reguły karalne oszustwo: działanie w charakterze organu osoby prawnej przez osobę fizyczną nie będącą takim organem oraz działanie w imieniu nie istniejącej osoby prawnej. Również w pierwszym z tych wypadków osoba prawna nie będzie odpowiadać za zobowiązania, a odpowiedzialność osób fizycznych działających w sposób oszukańczy została unormowana w art. 39 zgodnie z ogólnymi zasadami.

Art. 40 zawiera podstawową konsekwencję odrębnej osobowości prawnej przedsiębiorstw państwowych stanowiąc, że Skarb Państwa nie ponosi odpowiedzialności za zobowiązania wszelkich państwowych osób prawnych działających na zasadach rozrachunku gospodarczego, a z kolei te osoby prawne nie odpowiadają za zobowiązania Skarbu Państwa. Oznacza to, że wierzyciele przedsiębiorstw państwowych mogą uzyskać zaspokojenie swych wierzytelności pieniężnych w drodze przymusu tylko z funduszków przedsiębiorstwa-dłużnika, gdyż egzekucja z ruchomości jest niedopuszczalna. Gdy funduszków takich brak, przedsiębiorstwo może otrzymać kredyt od finansującego je banku, jeżeli ono istnieje i pracuje. Jeśli zaś przejdzie w stan likwidacji, to mają zastosowanie odpowiednie przepisy o likwidacji¹⁴, które przewidują zaspokojenie wierzytelności płatnych już w tym czasie oraz przekazanie wierzytelności, które są płatne po zakończeniu likwidacji, innej wyznaczonej przez właściwą władzę państwowej jednostce gospodarczej do zapłaty.

IV

Jeśli chodzi o przepisy dotyczące czynności prawnych, należy zwrócić uwagę na użyte w art. 56 i 65 § 1 pojęcie „ustalonych zwyczajów”.

Określenie to użyte jest współzrędnie z określeniem „zasad współzycia społecznego”. Jak już wyżej wspomniano, nie wydaje się, żeby w ramach obrotu uspołecznionego pojęcie współzycia społecznego mogło mieć zastosowanie. Natomiast niewątpliwie obrót uspołeczniony kształtuje pewne ogólnie przyjęte sposoby postępowania w dość często powtarzających się sytuacjach, które można określić jako ustalone zwyczaje i na które z tego względu strony mogą się powoływać w ewentualnych sporach.

Omawiane pojęcie o tyle nie jest nowością, że również dotychczas art. 189 k.z. nakazywał wykonywać zobowiązania w sposób odpowiadający m.in. „zwyczajom uczciwego obrotu”, przepis zaś art. 40 p.o.p.c. (odpowiednik art. 56 k.c.) stanowi, że czynność prawna wywołuje również skutki wynikające ze zwyczaju. Natomiast art. 47 § 1 p.o.p.c., którego odpowiednikiem jest art. 65 § 1 k.c., nie wymieniał zwyczaju jako wskazówki interpretacyjnej oświadczeń woli, ograniczając się jedynie do wskazania na zasady współzycia społecznego w Państwie Ludowym.

W związku z przepisem art. 60 powstaje pytanie, czy i w jakim stopniu jednostka gospodarki uspołecznionej może złożyć oświadczenie woli przez określone zachowanie się.

Przed wszystkim należy stwierdzić, że w imieniu przedsiębiorstw państwowych i spółdzielni oraz podmiotów z nimi zrównanych oświadczenia woli, które

¹⁴ Rozp. Rady Ministrów z dn. 19.I.1952 r. (Dz. U. Nr 3, poz. 19).

powodują powstanie lub ustanie praw i obowiązków, powinny być składane przez dwie upoważnione do tego osoby (poza dziedziną stosunków pracy, w których wystarcza jedna taka osoba). Oświadczenia te mogą być składane ustnie tylko wówczas, gdy przepisy szczególne nie wymagają formy pisemnej. Jeżeli więc działają dwie uprawnione lub upoważnione osoby fizyczne i nie ma bezwzględnego warunku zachowania formy pisemnej, to nie ma też przeszkód, żeby oświadczenie woli w imieniu przedsiębiorstwa państwowego, spółdzielni lub podmiotów z nimi zrównanych złożone zostało przez określone zachowanie się tych osób fizycznych.

Fojawia się jednak wtedy dodatkowy warunek, którego nie ma przy składaniu pisemnych oświadczeń woli w imieniu wyżej wymienionych podmiotów, mianowicie warunek jednoczesności działania tych dwóch legitymowanych do tego osób fizycznych. Warunek ten wynika stąd, że „zachowanie się” — w przeciwieństwie do złożonego podpisu — przemija i nie pozostawia śladu. Gdy więc odpowiednie zachowanie się nie jest jednoczesne, to są dwa oddzielne „zachowania się”, przy czym nie wiadomo, czy jeden z „zachowujących się” wie o odpowiednim zachowaniu się drugiego, czyli w konsekwencji nie ma łącznego oświadczenia woli dwóch osób, koniecznego do wywołania skutków prawnych względem uspołecznionego podmiotu należącego do omawianych kategorii.

Przedstawiona tu problematyka powstaje do pewnego stopnia analogicznie przy ustnych oświadczeniach woli w imieniu osób prawnych, które muszą być reprezentowane przez dwie osoby fizyczne, ale z tą różnicą, że składający oświadczenie ustne może również oznajmić, że wiadome mu jest uprzednie złożenie takiegoż oświadczenia przez osobę współreprezentującą, lub zapowiedzieć późniejsze złożenie takiego oświadczenia przez tę osobę.

Rozważania powyższe prowadzą do wniosku, że składanie oświadczeń woli w sposób przewidziany w art. 60 w imieniu tych osób prawnych, w imieniu których powinny działać w takich razach dwie lub trzy osoby fizyczne, należeć będzie do rzadkich wyjątków, jeszcze rzadszych niż składanie tych oświadczeń ustnie. Naturalnie, omówione wyżej przeszkody w składaniu oświadczeń woli *per facta concludentia* nie będą miały miejsca wobec tych osób prawnych i jednostek organizacyjnych Skarbu Państwa jako osoby prawnej, które mogą być reprezentowane przy czynnościach prawnych przez jedną osobę fizyczną (kierownika).

Przepisy działu II o zawarciu umowy nie będą mieć zastosowania do obrotu uspołecznionego, który w tym zakresie normowany jest przez przepisy o rozdzielniach oraz przez ogólne i branżowe warunki dostaw, tudzież przez ogólne zasady umów o roboty różnego rodzaju. Wszystkie te przepisy szczególne przewidują — odmiennie od art. 72 kodeksu cywilnego — zawarcie umów nawet w razie nieuzgodnienia niektórych postanowień. Postanowienia nie uzgodnione zostają ustalone bądź przez właściwe jednostki nadrzędne, bądź też w postępowaniu arbitrażowym w drodze sporów przedumownych. Wymienione wyżej przepisy szczególne normują również zagadnienia formy czynności prawnych w obrocie uspołecznionym, co eliminuje stosowanie w ramach tego obrotu przepisów działu III. W stosunkach między państwowymi jednostkami organizacyjnymi a jednostkami gospodarki nie uspołecznionej zawieranie umów i forma czynności prawnych unormowane są w ustawie z dn. 28.XII.1957 r. o dostawach, robotach i usługach¹⁵ oraz w rozporządzeniu Rady Ministrów z dn. 13.I.1958 r.^{15-a} i w niektórych zarządzeniach resortowych wydanych na ich podstawie.

¹⁵ Dz. U. z 1958 r. Nr 3, poz. 7.

^{15-a} Tekst jednol.: Dz. U. z 1963 r. Nr 26, poz. 158.

Z powyższego wynika, że przepisy kodeksu cywilnego o zawarciu umowy i o formie czynności prawnych będą mieć zastosowanie przy czynnościach prawnych między niepaństwowymi jednostkami gospodarki społecznej (spółdzielnie, stowarzyszenia itp.) oraz między tymi jednostkami a jednostkami gospodarki nie społecznej (rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, osoby fizyczne).

Dla wyczerpania tematu dodać należy, że wszystkie wymienione wyżej przepisy szczególne oraz warunki dostaw i zasady umów przewidują (poza nielicznymi i drobnymi wyjątkami) formę pisemną dla objętych nimi czynności prawnych, choć bez rygoru nieważności. W konsekwencji § 44 postępowania arbitrażowego¹⁶ upoważnia wprawdzie do odmowy dopuszczenia dowodu ze świadków dla ustalenia faktu i treści czynności, która powinna być stwierdzona na piśmie, jednakże nakazuje dopuścić ten dowód, ilekroć istnieją łącznie dwie przesłanki: a) wchodzi w grę interes gospodarki narodowej, w szczególności ochrona własności społecznej, oraz b) zostało uprawdopodobnione, że czynność była dokonana. Przepis ten trzeba będzie uważać za pośrednio uchylony przez art. 72 § 2 (zdanie drugie), który upoważnia również komisje arbitrażowe do dopuszczenia dowodu ze świadków zawsze, gdy „ze względu na szczególne okoliczności sprawy” uznają to za konieczne, albowiem sformułowanie to jest niewątpliwie szersze od użytego w § 44 postępowania arbitrażowego.

Możliwość uzależnienia skuteczności czynności prawnej od zdarzenia przyszłego i niepewnego (warunek) nie istnieje na ogół w obrocie społecznym, gdyż uwarunkowanie skutków czynności prawnej jest niezgodne z gospodarką planową. Podkreślone to zostało niejednokrotnie w orzecznictwie arbitrażowym. Wyjątki od tej zasady spotyka się w umowach o roboty, których wykonanie uzależnione jest od uzyskania deficytowych artykułów i materiałów objętych rozdzielnictwem.

W dziale VI o przedstawicielstwie zwrócić należy uwagę na dwa przepisy. Art. 96 wprowadza do dziedziny prawa cywilnego treść przepisu art. 16 dekretu o przedsiębiorstwach państwowych, który z reguły wymaga współdziałania dwóch upoważnionych osób do składania oświadczeń w zakresie praw i obowiązków przedsiębiorstwa. Art. 97 przewiduje jednak wyjątek od tej zasady, albowiem poczytuje on za umocowaną do dokonywania ze skutkiem prawnym dla przedsiębiorstwa każdą osobę czynną w lokalu przedsiębiorstwa, gdy chodzi o czynności dokonywane zazwyczaj z klientelą przedsiębiorstwa.

v

Kodeks cywilny nie rozróżnia pojęć przedawnienia i prekluzji i mianem przedawnienia określa wszelki upływ terminów, który powoduje niemożność dochodzenia roszczenia w drodze sądowej, arbitrażowej lub innej równorzędnej. Jednakże przedawnienie w ujęciu kodeksu zbieżne jest raczej z dotychczasową prekluzją niż z przedawnieniem.

Już w art. 117 § 2 zawarte jest wyraźne stwierdzenie, że w obrocie społecznym roszczenia przedawnione wygasają. Zasadę tę ustaliło orzecznictwo arbitrażowe jako skutek prekluzji arbitrażowej. Paragraf 3 tegoż artykułu nakazuje organom orzekającym uwzględniać z urzędu upływ przedawnienia, co dotychczas stosuje się tylko w wypadkach prekluzji. Organ orzekający może jednak nie uwzględnić upływu takiego terminu przedawnienia, który nie przekracza trzech lat, jeżeli opóźnienie w dochodzeniu roszczenia jest usprawiedliwione wyjątkowymi okolicznościami i nie jest nadmierne. Ponieważ w myśl art. 118 termin przedawnienia w obrocie społecznym z reguły wynosi jeden rok, przeto pierwszy

¹⁶ Rozp. Rady Ministrów z dn. 3.V.1960 r. (Dz. U. Nr 26, poz. 148).

z wyżej wymienionych warunków będzie zawsze zachodził. Pozostanie więc do rozważenia istnienie dwóch pozostałych warunków, a w związku z tym — kwestia dalszej mocy obowiązującej § 22 ust. 4 postępowania arbitrażowego.¹⁶ Przepis ten bowiem pozwalał na przywrócenie uchybionego terminu rocznego (jest to równoznaczne z nieuwzględnieniem upływu przedawnienia) „w wyjątkowych uzasadnionych przypadkach”. Sformułowanie kodeksowe nie wykazuje istotnej różnicy, wobec czego należy chyba dojść do wniosku, że przepis § 22 ust. 4 post. arbitr. zostanie pośrednio uchylony z chwilą wejścia w życie kodeksu cywilnego.

Nadmienić trzeba, że zarówno dotychczasowy § 22 ust. 1 post. arb., jak i art. 118 kodeksu przewidują, że ogólny termin roczny nie ma zastosowania, gdy przepisy szczególne przewidują dla pewnych roszczeń lub stosunków krótsze terminy, natomiast art. 118 (odmiennie od § 22 ust. 1 post. arb.) dopuszcza również możliwość dłuższych terminów przedawnienia w obrocie uspołecznionym na mocy przepisów szczególnych. Można przypuszczać, że geneza tej różnicy leży w ustalonej przez orzecznictwo arbitrażowe zasadzie dopuszczalności dochodzenia roszczeń za wady robót budowlanych w pięcioletnim okresie gwarancyjnym. Reasumując, należy stwierdzić, że również ust. 1 § 22 post. arb. stanie się nieaktualny po wejściu w życie kodeksu cywilnego, natomiast brak będzie podstaw do uznania za pośrednio uchylone przepisów ust. 2 i ust. 3 tegoż paragrafu, które przewidują szczególne wypadki zawieszenia biegu przedawnienia w ramach sektora uspołecznionego ze względów specyficznych dla tego sektora.

Również specyfika tego sektora i obowiązującej w jego ramach gospodarki planowej spowodowała wprowadzenie do kodeksu — w postaci § 2 art. 123 — ustalonej przez orzecznictwo arbitrażowe zasady, że uznanie roszczenia nie przerywa biegu przedawnienia. Jedną z zasad rozrachunku gospodarcego jest możliwie szybka likwidacja rozliczeń i w tym właśnie celu wprowadzona była instytucja krótkiej prekluzji arbitrażowej. Działanie tej prekluzji, zwanej w kodeksie przedawnieniem, mogłoby być przekreślone przez uznawanie roszczeń i zwlekanie i ich dochodzeniem.

Szczegółowego omówienia wymaga § 2 art. 125 kodeksu, który ustala roczne przedawnienie roszczeń stwierdzonych prawomocnymi orzeczeniami arbitrażowymi, biegnące od dnia wykonalności tych orzeczeń. W myśl § 92 ust. 1 post. arb. orzeczenia pierwszej instancji arbitrażowej są natychmiast wykonalne, a w myśl § 93 ust. 1 prezes komisji zaopatruje wypisy wykonalnych orzeczeń w odpowiednią klauzulę, nie czekając na wniosek strony. Tak więc orzeczenie pierwszej instancji arbitrażowej staje się wykonalne w dacie, w której zapadło, lub w ciągu paru dni po tej dacie, potrzebnych na manipulację biurową związaną z zaopatrzeniem wypisu orzeczenia w klauzulę wykonalności. Z powyższego wynika, że kwestia prawomocności orzeczenia arbitrażowego nie ma żadnego znaczenia dla jego wykonalności (poza wyjątkowymi wypadkami wstrzymania wykonania orzeczenia do czasu jego uprawomocnienia się z mocy ust. 2 § 92 post. arb.). W tych warunkach nie jest zrozumiałe użycie w § 2 art. 125 kodeksu określenia „prawomocnym orzeczeniem” i raczej wydaje się być wynikiem nieporozumienia, które po prostu nadawałoby się do sprostowania (zakładając, że zasada wykonalności orzeczeń pierwszej instancji arbitrażowej nie ulegnie zmianie).

Następnie trzeba zestawić omawiany przepis § 2 art. 125 (z uwzględnieniem proponowanego sprostowania) z przepisami § 95 ust. 4 i § 98 ust. 2 post. arb. Pierwszy z tych przepisów przewiduje na złożenie do banku orzeczenia z klauzulą wykonalności termin roczny, który biegnie od dnia wydania tej klauzuli, a drugi — również termin roczny, lecz biegnący od dnia doręczenia orzeczenia, na wystą-

pienie w razie potrzeby z wnioskiem o zarządzenie egzekucji przez prezesa komisji. Skoro jednak pod rządą kodeksu roszczenie wynikające z orzeczenia będzie się po roku przedawniać, a zatem wygasać (art. 117 § 2), to ewentualna egzekucja powinna być niewątpliwie wszczęta przed upływem roku od dnia wyonalności orzeczenia, wobec czego wniosek o jej zarządzenie musi być złożony jeszcze wcześniej. Reasumując, należy dojść do wniosku, że przy zachowaniu obowiązującego trybu wykonania i ewent. egzekwowania roszczeń wynikających z orzeczeń arbitrażowych terminy przewidziane w § 95 ust. 4 i § 98 ust. 2 post. arb. staną się nieaktualne i odpowiednie czynności będą musiały być dokonywane w takim czasie, żeby się zmieściły w okresie przedawnienia obliczonym stosownie do art. 125 § 2 kodeksu.

Całokształt wyżej przedstawionych zagadnień i uwag wskazuje na bogactwo problematyki nastręczającej się przy stosowaniu części ogólnej kodeksu cywilnego do stosunków prawnych, w których choćby jedną ze stron są podmioty gospodarki społecznej.

FELIKS PRUSAK

Pojęcie naruszenia prawa materialnego jako podstawy rewizji w procesie karnym

Na tle praktycznego posługiwania się przepisem art. 371 pkt 1 k.p.k. wyłania się potrzeba bliższego określenia, jak należy rozumieć termin „prawo materialne”.

Zasadniczy w tej mierze przepis art. 371 pkt 1 k.p.k. stanowi ogólnie, że podstawę rewizji mogą stanowić zarzuty obrazy przepisów prawa materialnego.

Z takiego sformułowania ustawy karnoprocesowej wcale nie wynika, o jakie prawo materialne tutaj chodzi, innymi słowy — jakie prawo materialne, o którym mówi wspomniany przepis art. 371 pkt 1 k.p.k., może stanowić potencjalny przedmiot obrazy w postępowaniu karnym, a co za tym idzie — jakie prawo materialne może stanowić podstawę rewizji. Samo bowiem pojęcie prawa materialnego jest bardzo szerokie i obejmuje swym zasięgiem cały wachlarz różnych dziedzin obowiązującego prawa materialnego.

Nasza ustawa karnoprocesowa w art. 371 pkt 1 mówi — jak już wyżej wspomniano — ogólnie o obrazie przepisów prawa materialnego. Na tle porównawczym zauważyć trzeba, że inne ustawy starają się bliżej określić, o jakie prawo materialne chodzi. Wystarczy tu wymienić k.p.k. RSFRR¹, który mówi o błędnym zastosowaniu ustawy karnej. Podobnie k.p.k. Jugosłowiańskiej FRL² w art. 341 używa terminu: „naruszenie ustawy karnej”.

Ze względu na nie sprecyzowane bliżej pojęcie przepisów prawa materialnego, nasz k.p.k. dopuszcza w tej mierze — jak się wydaje — możliwość stosunkowo

¹ Kodeks postępowania karnego RSFRR z dnia 27 października 1960 roku (obowiązujący od 1.I.1961 r.), „Sow. Justicya” 1960, nr 15—16.

² Kodeks postępowania karnego Jugosłowiańskiej FRL z dnia 10 września 1953 roku (Dziennik Urzędowy Nr 40/53).